

Türkmen «Stounheji»?!

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar
написано kitapcy | 21 январа, 2025
Türkmen «Stounheji»?!

TÜRKMEN "STOUNHEJI"?!

Türkmenistanyň biçak baý geçmişi bar. Bu gün Altyndepe, gadymy Merw, Soltan Sanjaryň mawzoleýi, Köneürgenjiň binalary, Maşady-Misserian galalary, Nusay galasy köpleri haýran galdyrýar. Bu ýadygärlikler dünýä siwilizasiýasynda aýratyn orun tutýar. Türkmenistanda olar bilen bir hatarda henize çenli doly öwrenilmedik ýadygärlikler hem az däldir.

■ Turkmen Stone-Henge

Şeýle ýadigärlikleriň biri hem Magtymguly etrabynyň Çendir jülgesiniň Ak obasynyň golaýynda, Gyzył Ymam gonamçylygyň günorta-günbatarynda ýerleşýär. Ol ýerdäki gadymdan dikeldilen, ýogynlygy 30-40 santimetre ýetýän, iň beýigi ýerden 5 metrden gowrak saýlanyp duran daşlar öz ýasalýş aýratynlyklary boýunça ençeme jogapsyz sowallary orta atýar. Bu täsin mesgen baradaky ilkinji maglumatlar baryp 1929-nji ýylda peýda bolýar. Olary ilkinji bolup şol döwrüň belli alymlary A.P.Poseluwewskiý, W.E.Masson we beýlekiler öwrenipdirler. Şol alymlar olary başujy daşlar diýip, hasaplapdyrlar.

Emma, ol ýere baryp, iň günorta-günbatarda oturdulan daşdan beýlekilerine seredilen halatynda, welin, bu daşlaryň ýörite bir maksat bilen oturdylandyklaryna göz ýetirmek bolýar. Çünki, burçdaky daş beýleki daşlara görä hasapbaşy hökmünde oturdulypdyr diýen netijä geleniňi duýman galýarsyň. Ol daş gönüburçyň bissektrisasyna perpendikulýar, ýüz tarapynda bolsa töwerek 45 gradusdan sekiz bölege bölünipdir. Ol daşdan beýleki daşlara seredilen halatynda, beýik daşlaryň dörtburçlugyň perimetrinde oturdylandygy aç-açan görnüp dur.

Ol dörtburçlygyň içinde bolsa beýik bolmadyk, dürli aralyklarda, dürli ugurlarda dikeldilen daşlaryň ençemesini görmek bolýar. Dörtburçlugyň günorta-günbatar böleginde ýerleşýän, ýykylan binanyň düýbi bolsa ol ýerde bir wagtlar gözegçilik edilen binanyň bolanlygyna şaýatlyk edip dur. Çünki, ol nokatdan töwerek-daşa gözegçilik etmek diýseň amatlydyr.

Eger-de, bu daşlara astronom hökmünde ser salynan halatynda, olaryň belli bir maksat bilen gurulandygyna, göz ýetirmek bolýar. Daşlardaky ýazgylaryň kábiri bolsa ol ýerden 8 kilometr uzaklykdaky Bezegli deräniň gowaklarynyň diwarlarynda, gaýalarda mundan 14 müň ýyl öň çekilen kábiri nyşanlary ýada salýar. Diýmek, ol nagyşlary şol ýerlerde ýaşan adamlaryň ýa-da olaryň nesilleriniň galdyran bolaýmagy gaty ähtimaldyr. Daşlary gören adamlarda ilki döreýän sowallaryň biri hem "Bu daşlar nireden getirildikä?!" diýen sowal bolsa gerek. Çünki, ýakyn golaýlardan asla şeýle uzynlykdaky daşlary tapar ýaly ýeriň ýoklugy mälimdir. Galyberse-de, beýik daşlaryň kiçi daşlara görä ýerleşişini, ol ulgamyň Türkmenistanda, şeýle-de adamzat siwilizasiýasynda iň gadymy dörän sada obserwatoriýalaryň biridir diýen netijä gelmäge mümkinçilik berýär. Şeýle halatda, ol "türkmen Stounheji" diýen ada mynasyp bolýar.

Mälim bolşy ýaly, Angliýanyň Stounhej obserwatoriýasyndaky daşlar boýunça pasyllaryň çalyşmagyny, Aýyň we Günüň tutulmaklaryny kesgitlemek üçin oturdulana meňzeýär. Gyzykly Ymamdaky köp sanly ululy-kiçili daşlar, belli bir kanunalaýyklykda ýerleşdirilen ýaly bolup görünýär. Emma onuň anygyna ýetmek üçin bu mesgende hemmetaraplaýyn arheologiýa we astronomiýa ylymlaryna görä ylmy-barlag işleriniň geçirilmegi zerurdyr. Eger, ol, hakykatdan hem, türkmen "Stounheji" bolup çykaýsa, onda bu ylym we taryh üçin iňňän uly ähmiýete eýe bolar we Türkmenistanyň bu çäginde öň siwilizasiýanyň henize çenli mälim bolmadyk aýratyn ojağynyň barlygy ykrar ediler hem-de Türkmenistanyň taryhynda ýene-de

bir ajaýyp altyn sahypa açylar.

Hojamuhammet MELÄÝEW, astronom.

Muhammet GELDIÝEW, etnograf.

"Diýar" žurnaly, 12/2007.

Taryhy makalalar